

УДК 341.325«1917-1918»

СУД І СУДОЧИНСТВО ЗУНР: ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА

П. Кульчицький

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна
e-mail: like3@rambler.ru*

У статті розглянуто систему судоустрою Західноукраїнської Народної Республіки. Визначено елементи юстиції ЗУНР. Проаналізовано нормативно-правові акти ЗУНР, які визначали питання організації судочинства.

Ключові слова: Західноукраїнська Народна Республіка, суд, законодавство, УНРада.

Історичний розвиток Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР) ґрунтовно дослідили: О. Вівчаренко, О. Копиленко, О. Мироненко, А. Мицак, Б. Тищик, М. Кобилецький, В. Чехович, О. Карпенко та ін.

Судові органи відіграють дуже важливу роль у здійсненні правосуддя та забезпечення правопорядку в державі. 9 листопада 1918 р. Українська Національна Рада створила вищий розпорядчий орган – Державний Секретаріат, в складі якого було Державне секретарство судівництва, до компетенції якого входила організація системи судоустрою новоствореної держави. Спочатку головою цього секретарства був С. Голубович. На початку грудня 1918 р. в Тернополі подав у відставку Голова Державного Секретаріату К. Левицький. Тимчасово його обов'язки виконував Державний секретар судівництва С. Голубович. Згодом посаду Державного секретаря судівництва обійняв О. Бурачинський.

Державне секретарство судівництва поділялося на два основні відділи: адміністративний та законодавчий [1].

Адміністративний відділ здійснював розпорядчі функції, керівництво судами, призначав на посади суддів, надавав матеріально-технічне забезпечення (канцелярське приладдя). Другий відділ – готував проекти законів, розпоряджень та інших нормативних актів Української Національної Ради, здійснював видавництво збірників законів ЗУНР «Вістника Державних законів і розпорядків», в якому публікувались законодавчі акти парламенту, уряду та окремих секретарств (всього десять номерів «Вістника»).

Цивільна юстиція. Серед нормативно-правових актів важливе місце посідали закони, які врегульовували найважливіші сфери суспільних відносин Західно-Української Народної республіки, зокрема Законом Української Національної Ради від 21 листопада 1918 р. створено систему судових органів у ЗУНР, яка складалася з повітового суду, окружного суду та Вищого Суду. Найвища судова інстанція Найвищий Суд ЗУНР у Львові (був передбачений окремий закон). Українська Національна Рада 11 лютого 1919 р. за поданням Державного секретарства судівництва прийняла закон «Про скорочення підготовляючої судейської служби» [2], яким термін стажування на посаду суддів зменшувався з трьох до двох років за наявності вакантних суддівських посад. Насамперед керівництво Західноукраїнської Народної Республіки прагнуло залучити на ці посади юристів-українців, які підтримують ідеї ЗУНР. Австрійське законодавство, яке продовжувало діяти на

території ЗУНР, встановлювало певний термін стажування для зайняття окремих посад після закінчення юридичного факультету. Проте, як свідчить практика, кандидатів на суддівські посади за даним законом частково звільняли від проходження стажування.

Вибори суддів необхідно було провести з розрахунку 1 мандат на 40 тисяч жителів, тобто обрати 144 судді. Під час обрання суддів також було передбачено враховувати інтереси національних меншин і кількість мандатів мала відповідати пропорційно національному складу населення держави [3].

Розпорядженням від 20 лютого 1919 р. Державне секретарство судівництва розробило порядок складання іспиту на посаду судді [4]. Для складання іспиту створювали комісію. До її складу як голова комісії входив «Президент Вищого Суду або Президент окружного суду в тій місцевості, яка є осідком комісії». Членів комісії на строк три роки призначав Державний секретар судівництва за пропозицією голови комісії. Кандидатів у члени комісії вибирали на конкурсній основі. Адвокати, члени комісії, рекомендував голова за погодженням з адвокатською палатою у місці розташування комісії. Існувала практика призначати членами комісії професорів юридичного факультету, спеціалістів у галузях цивільного та кримінального права. Комісія створювалась при Вищому Суді або в іншому місці, яке встановлювало Державне секретарство судівництва. Вона складалася з п'яти членів, «з яких не менше двох повинні бути бути суддями, а один адвокатом». У розпорядженні було передбачено, що суддівські іспити є безоплатними, однак якщо екзаменатор був немісцевий, йому державою відшкодовувалися його витрати. Іспит складався з двох частин – письмової та усної. Письмова – знання цивільного і кримінального права, тривала два дні. Кандидати мали право вільно використовувати усі наявні в суді закони та розпорядження. У розпорядженні детально регламентували сам хід іспиту і критерій оцінки. У випадку незгоди кандидата з оцінкою він мав право протягом трьох місяців скласти повторний іспит. Проте кандидат, який не склав іспит тричі, звільнявся від подальшого проходження суддівського стажування. Протокол підписували всі екзаменатори і він зберігався в архівах суду, де проходив іспит. Місцезнаходженням екзаменаційної комісії на період надзвичайних ситуацій окремим розпорядженням Державного Секретаріату визначено місто Станіслав. Інформацію про призначення на суддівські посади друкували в офіційному державному часописі «Республіка».

Після проголошення Злуки ЗУНР та УНР необхідно було внести зміни і до офіційних документів судових та прокурорських органів. Розпорядженням Державного Секретаріату від 2 березня 1919 р. «Про печатки, вивіски і орієнтаційні написи судів, державних прокуратурій і карних заведень» [5] ліквідувалось аналогічне розпорядження ЗУНР від 18 грудня 1918 р. Офіційні документи та печатки судів, прокуратури мали відповідати державним атрибутам Української Народної Республіки – гербу, тризубу і напису українською мовою – «Українська Народна Республіка». Усі написи на документах та печатках виготовляли українською мовою. Крім українського тексту, можна було додатково вживати мови законно визнаних національних меншин. Атрибути Австрії і ЗУНР у документах судової системи мали діяти аж до закінчення їхнього терміну використання.

Українська Національна Рада 11 лютого 1919 р. прийняла два важливі закони щодо діяльності судів республіки у цивільному і кримінальному судочинстві. Законом «Про розмежування компетенції повітових та окружних судів в цивільних справах» розмежовано їхню компетенцію щодо окремих категорій справ, збільшено суми судового мита при розгляді цивільних справ. Законом Української

Національної Ради «Про зміну складу Трибуналів першої інстанції в карних справах» встановлювався порядок розгляду кримінальних справ у судах першої інстанції. Судді одноособово розглядали кримінальні справи у випадку, коли термін покарання за вчинене правопорушення не перевищував одного року обмеження волі. У всіх інших випадках, трибунал діяв у складі трьох професійних суддів. Суддями, які приймали рішення одноособово, могли бути лише юристи високої кваліфікації з класним чином «радник суду» і «радник Вищого Суду дотичних трибуналів».

Структуру та порядок діяльності судів вищих інстанцій встановив закон Української Національної Ради від 15 лютого 1919 р. «Про тимчасове виконуваче судівництво в цивільних і карних справах в другій і третій інстанції в часі надзвичайних відносин спричинених війною» [6]. Він змінював порядок розгляду судами цивільних і кримінальних справ у другій і третій інстанції, з причини військової ситуації, пов'язаної з втратою столиці держави м. Львова. Функції Вищого Суду та Найвищого Суду у Львові виконували спеціально створені Сенати – «Окремий судовий Сенат II інстанції і окремих судовий Сенат III інстанції». Державне обвинувачення у цих судах мали підтримувати прокурори, призначені Державним секретарством судівництва. Голову і членів сенатів також призначало Державне секретарство судівництва з числа президентів і віце-президентів окружних судів та радників Вищого Суду Західної Області Української Народної Республіки. Усі члени судових сенатів продовжували працювати на своїх попередніх посадах. Засідання судових сенатів другої та третьої інстанції відбувалися раз у місяць у місцях, встановлених Державним секретарством судівництва. Судовий Сенат другої інстанції було утворено при окружному суді в Станіславі, а початок його роботи встановлено з 1 квітня 1919 р. Судовому Сенату II інстанції передали на розгляд усі судові справи, які, згідно із законодавством, були у компетенції Вищого Суду у Львові.

Найвищому Державному Суду Західної Області Української Народної Республіки передавались функції, які в колишній Австро-Угорщині виконував Верховний судовий і касаційний трибунал у Відні. Розпорядженням Державного секретарства судівництва регламентовано і оплату судових витрат, мита, плату судових експертів [7].

На території ЗОУНР продовжувало діяти старе австрійське законодавство, яке потребувало якісного оновлення. Зокрема, діяв австрійський цивільний кодекс 1811 р., що зберігав свою правову силу до 1933 р., та цивільно-процесуальний кодекс 1895 р. Австрійський кримінальний кодекс 1852 р., як і цивільний, продовжував діяти до 1932 р. на території Галичини. Також діяв з незначними змінами і доповненнями кримінально-процесуальний кодекс Австрії 1873 р. [8].

Проведення судової реформи у повному обсязі потребувало відновлення справедливості стосовно осіб, засуджених колишніми австрійськими судами. 10 березня 1919 р. Виділ Української Національної Ради на пропозицію Державного секретарства судівництва оголосив амністію. Амністії підлягали в основному особи, засуджені до 1 листопада 1918 р. судами Австро-Угорської монархії за державні злочини: шпигунство, бунт і повстання, образа членів цісарської родини, розповсюдження неправдивих чуток, порушення субординацій, дезертирство, змова з метою дезертирства, повстання та ін. (розділ I, II) [9]. Припинялися всі кримінальні справи, які було розпочато до 1 листопада 1918 р., за вищенаведені злочини.

Військова юстиція. Вже 8 листопада 1918 р. під час боїв у Львові Українська Генеральна Команда прийняла рішення про створення військово-польового суду, під юрисдикцію якого крім військовослужбовців української армії, підпадали цивільні особи що вчинили «заворушення публічного спокою, грабунок, крадіжку» [10].

Перше розпорядження про створення військової юстиції Державний Секретаріат видав 16 листопада 1918 р. У столиці держави планувалося створити Найвищий військовий трибунал, як суд найвищої інстанції. Військові обласні суди діяли при створених Державним секретарством військових справ Львівській, Тернопільській та Станіславській військових областях, а при окружних військових командах – окружні військові суди. Головами військових обласних судів призначались коменданти цих областей, а їхніми членами були представники державної жандармерії та коменданти чотирьох військових округів, на які поділялись області. На час військових дій у Львові судочинство у місцевій військовій області виконував польовий суд Начальної Команди Галицької Армії. Він взяв до розгляду всі справи колишніх дивізійних судів у Львові та Перемишлі. Як державний обвинувачувач в окружних судах виступав судовий офіцер, при обласних судах – військовий прокурор, а при Найвищим військовим трибуналі мав виступати Генеральний військовий прокурор або його заступник.

Судочинство в місцях розташування частин Української Галицької Армії у Відні та Будапешті здійснювали окремі судді, які після збору необхідних матеріалів пересилали їх до окружного військового суду в Станіславі [11].

Напружена ситуація на фронтах та наявність великої кількості диверсантів, потребували швидкого вирішення поставлених задач. Розпорядженням Державного Секретаріату ЗУНР від 3 грудня 1918 р. було утворено при кожній окружній команді військово-польові суди окружної команди Українських військ. У випадку, коли в окремих окружних військових командах не діяли військово-польові суди, то їхні функції виконували суди сусідньої окружної команди, після внесення подання до Державного секретарства військових справ про створення спільного суду [9]. У січні 1919 р. утворено польовий суд Начальної Команди Українських військ і польові суди групи «Північ», «Південь» та групи «Львів». Після реорганізації армії польові суди були утворені також у трьох корпусах та 12-ти бригадах.

Польовий суд Начальної Команди Українських військ зазвичай розглядав офіцерські справи, справи про шпигунство та надання допомоги ворогові. У травні 1919 р. ці справи знову були передані польовим судам, оскільки вони потребували значних фінансових затрат та витрат часу [9]. Для зменшення витрат, пов'язаних з проведенням судового слідства, дозволяли виїзди суддів до місця розташування свідків та підсудних. справи з одного суду в інший передавали після закінчення всіх слідчо-процесуальних дій. Головою польового суду призначали найстаршого за військовим званням судового офіцера. До складу військово-польового суду входило не менше трьох суддів, голови та двох старшин. Один з них виконував функції судді-слідчого, інший – прокурора [11]. Військові судді призначались Державним секретарством військових справ серед офіцерів української армії, які були цивільними судьями або юристами, які склали суддівський чи адвокатський іспит. Державному секретарству військових справ підпорядковувався і весь допоміжний апарат судів.

Військовослужбовці Української Галицької Армії, які мали юридичну освіту і бажали стати військовими судьями, складали військово-судові іспити. Порядок їх проведення було визначено розпорядженням Державного секретарства військових справ від 4 травня 1919 р. [11]. До її складу входив голова і два члени. Головою комісії призначали судового референта Державного секретарства військових справ. Іспит складався з двох частин – письмової та усної, про що засвідчував протокол.

Військовими судьями, крім українців, були також особи інших національностей. У збірну станицю Української Галицької Армії у Відні на посаду

сотника-судді призначено чеха Г. Частку. Він прийняв присягу і протягом одного місяця зобов'язувався вивчити українську мову. До допоміжного складу військових суддів забороняли приймати жінок. В окремих випадках за дозволом Державного секретарства військових справ кримінальні справи могли розглядати за участю адвокатів. Смертні вироки затверджував Державний Секретаріат і його остаточні рішення публікували в урядових засобах масової інформації. Так, у газеті «Республіка» за травень 1919 р. повідомлялось про розстріл п'яти стрільців-дезертирів жителів Борщівського повіту [12]. Цей порядок було змінено розпорядженням Державного секретарства військових справ від 1 березня 1919 р., за яким це рішення, в окремих випадках, могли приймати окружні військові коменданти. За злочин проти Української Галицької Армії польовий суд окружної військової команди в Тернополі засудив до смертної кари трьох осіб, а одного – до 10 років «тяжкої в'язниці» [13]. Після оскарження, рішення суду було залишено в силі. Одному із засуджених – студентові-юристу, окружний військовий комендант Тернопільського повіту розстріл замінив на 10 років обмеження волі. Заборонялося засуджувати до розстрілу осіб, яким на час вчинення злочину не виповнилося 20 років. Військове судочинство, як і цивільне, з незначними змінами діяло на основі старих австрійських законів.

Отже, серед нормативно-правових актів важливе місце посідали закони, що врегульовували найважливіші сфери судочинства Західноукраїнської Народної республіки. Важливим моментом є визначення чіткого кола повноважень судових органів ЗУНР: як цивільної так і військової юстиції. Найвагоміший внесок становлять закони ЗУНР, розпорядження Державного Секретаріату судівництва ЗУНР, розпорядження Державного секретарства військових справ, судова практика, дослідження яких становить великий науковий інтерес.

Список використаної літератури

1. Чубатий М. Державний лад на Західній області Української Народної Республіки / М. Чубатий. – Львів, 1921. – С. 25.
2. Вісник Державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 3. – 2 березня. – С. 9.
3. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 581. – Оп 1. – Спр. 96. – Арк. 20.
4. Вісник Державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 3. – 2 березня. – С. 16–18.
5. Вісник Державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 4. – 17 березня. – С. 28–29.
6. Вісник Державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 3. – 2 березня. – С. 12–13.
7. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських землях в 1918–1923 рр. / С. Ярославин. – Філадельфія, 1956. – С. 22.
8. Тищик Б.Й. Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права / Б.Й. Тищик. – Львів : Тріада плюс, 2004. – 202 с.
9. Кобилецький М.М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918–1923 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права». – Львів, 1998.
10. Макарчук С. Українська республіка галичан / С. Макарчук. – Львів, 1997. – С. 138.
11. Вісник Державного секретаріату військових справ. – Ч. 2. – Тернопіль. – 14 грудня. – С. 19.
12. Республіка. – 1919. – 7 травня.
13. Українські вісті. – 1919. – 7 травня.

**СУД И СУДОПРОИЗВОДСТВО ЗУНР:
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО И ПРАКТИКА**

П. Кульчицкий

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье рассмотрена система судостройства Западноукраинской Народной Республики. Определены элементы юстиции ЗУНР. Проанализированы нормативно-правовые акты ЗУНР, которые определяли вопросы организации судопроизводства.

Ключевые слова: Западноукраинская Народная Республика, суд, законодательство, УНРада.

**COURT AND LEGAL PROCEEDINGS OF ZUNR:
LEGISLATION AND PRACTICE**

P. Kulchitskyi

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str. 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

In the article the judicial system of the Western Ukrainian National Republic is considered. Certain elements of justice of ZUNR that determined the issues of the legal proceedings organization are analyzed.

Key words: the Western Ukrainian National Republic, court, legislation, UNRada.

*Стаття: надійшла до редакції 27.11.2012
прийнята до друку 14.01.2013*